

Open MONUMENTENDAG

12 september 2021

12.00 tot 17.00 uur

Open Monumentendag 2021 Tiel

Comité Tielse Open Monumentendag

Stichting Stadsherstel Tiel

Vereniging Oudheidkamer Tiel e.o.

Vereniging Waardevol Tiel

Stichting Ter Navolging Tiel

Tiel Bijzonder Verleden

Stichting Tielsche Kermiskoek

Leden van het comité:

Els Holleman, Ria Kragten, Marjon de Lange, Martin van der Mark, Gerard van Ooijen*, Ben van Oort, Arnoud Reijnen*, Angèle Roeffen, Pierre van der Schaaf*, Peter Schipper en Tineke Schipper-Swaneveld, Gerard Volmer.

* Niet op de foto.

Foto's monumenten: Jan Gidding

Uitgave met medewerking van:

Open Monumentendag 2021 Tiel

Inhoud

Comité Tielse Open Monumentendag	3
Beleef de geschiedenis van Tiel!	5
Bijzondere activiteiten	6
St. Maartenskerk en zijn carillon	6
Boekwerk "Historisch Tiel"	6
Wandelingen	6
Ambtmanstuin	6
Ontdek Joods Tiel.....	6
Historische begraafplaatsen	6
Ter Navolging:.....	6
R.K.-begraafplaats:	6
Joodse Begraafplaats:	6
Onderwijsgeschiedenis in Tiel	7
Kleine Willemswaard	7
Historische panden.....	7
Met pen en penseel	7
Fietstocht.....	7
Tielsche Kermiskoek	7
Optredens koren.....	8
Schola Cantorum.....	8
Tiels Madrigaal Koor.....	8
3MA'	8
Programma	9
Activiteiten	9
Schema: Tijden en locatie	10
De monumenten.....	11
Kiosk aan de Veemarkt	11
St. Maartenskerk	11
De Gerfkamer.....	12
St. Caeciliakapel.....	13
St. Dominicuskerk	13
St. Hyacinthuskapel.....	15
Het Ambtmanshuis	15
De Groote Sociëteit/ Flipje- en Streekmuseum.....	18
De begraafplaats Ter Navolging	19
De Joodse begraafplaats.....	20
De Rooms-Katholieke begraafplaats	20
Monumentale schepen	21
Neeltje Jantje	21
Hendrikus.....	21
Kaart	23

Open Monumentendag 2021 Tiel

Beleef de geschiedenis van Tiel!

Leerlingen van de Latijnse School die met degens door de stad liepen, de moord in het Ambtmanshuis, het harde werken van zalmvissers aan boord van de schokker Neeltje Jantje, de kinderen van het weeshuis en de gevechten op 'Quade Paesdag van 1378, momenten uit de bewogen geschiedenis van Tiel. Het verhaal van dat rijke verleden wordt ook verteld door historische gebouwen als de St. Caeciliakapel, details als het luikje in de muur van de St. Maartenskerk of de bijzondere grafmonumenten op de begraafplaatsen die getuigen van het leven van bekende en minder bekende Tielenaren. U kunt tijdens de Open Monumentendag op 12 september tussen 11.00 en 17.00 uur kennismaken met het bijzonder en bewogen verleden van een van de oudste steden van het land, Tiel.

Monumenten

Als gevolg van corona is er een programma waarin wandelingen en fietstochten met deskundige gidsen centraal staan. Traditiegetrouw begint de Open Monumentendag met een concert op het carillon, dit jaar door beiaardier André Kukolja. In de St. Maartenskerk, de Gerfkamer, de St. Hyacinthuskapel en de Dominicuskerk maakt u kennis met het rijke kerkelijk erfgoed. Er zijn optredens van koren in die kerken en kapellen. In de Dominicuskerk kunt u ook luisteren naar het orgel. **Het Flipje en Streekmuseum (FEST) is open en gratis toegankelijk tussen 13.30-16.30 uur.**

Wandelingen

Wist u dat de auteur van het Surinaamse volkslied begraven ligt op 'Ter Navolging'? De rijkdom van de begrafenis cultuur wordt daar, net als op de Joodse en de Katholieke begraafplaats, tijdens wandelingen deskundig toegelicht.

De laatste varende Waalschokker "Neeltje Jantje", en de Hendrikus zijn te bewonderen in de haven. Vlak bij de Kleine Willemswaard waar u kennis kunt maken met de natuur- en cultuurhistorie van dat bijzondere gebied met een rondleiding.

Het verhaal van Tiel, de bewogen geschiedenis met de hertogen van Brabant en Gelre, het optreden van lokale potentaten Claes en Diederik Vijgh, het invallen van Franse troepen, de Tweede Wereldoorlog wordt verteld tijdens een wandeling.

De kostschool voor Joodse jongheren van Asser Hirsch trok leerlingen uit de hele wereld. Tiel had een universiteit kunnen hebben. Maar de Koorschool van de St. Walburgskerk was dan weer een aanwinst voor de middeleeuwse handelsstad Tiel want niet alle jongens werden monnik of priester. Maar ze konden wel lezen of schrijven. Dat en nog vele andere wetenswaardigheden staan centraal tijdens een wandeling over onderwijs.

Ook het Joodse verleden met de synagoge, het Jodenstraatje, A.B. Kleerekoper, journalist en roemrucht kamerlid wordt tijdens een wandeling toegelicht.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Bijzondere activiteiten

Tijdens de open monumentendag vinden er verschillende bijzondere activiteiten plaats. Van concerten en rondleidingen, tot en met de bijdrage van de Oudheidkamer aan de stichting Neeltje Jantje.

St. Maartenskerk en zijn carillon

Als opening van de Tielse Open Monumentendag zal beiaardier André Kukolja van 12.00 tot 12.30 uur de zoete klanken het carillon over Tiel laten klinken:

Het carillon van de Maartenstoren mag gerekend worden tot de zwaardere klokkenspelen. Het heeft een omvang van 4 octaven, met in totaal 47 klokken. Het instrument werd in 1964 gegoten door Koninklijke Eijsbouts, klokkengieter te Asten. De zwaarste klok weegt 2295 kg, het lichtste klokje slechts 13,5 kg. Samen wegen de 47 klokken 11393 kg.

Boekwerk “Historisch Tiel”

Om het boek “Historisch Tiel” toch nog compleet te maken wordt er in de St. Maartenskerk een tafel neergezet waarop alle plaatjes komen te liggen. Er zijn twee vrijwilligers aanwezig om de door u op te geven nummers aan te reiken.

Wandelingen

Ambtmanstuin

Tijdens de Open Monumentendag organiseert IVN West-Betuwe een wandeling met aandacht voor het parkaanleg en aangeplante bomen. Daar zal een beetje geschiedenis aan bod komen, maar de nadruk ligt op de monumentale bomen. De wandeling start om 13.00 uur en om 15.00 uur in de tuin achter het Ambtmanshuis. Er kunnen per wandeling 8 personen mee. De ingang tot de tuin is naast Ambtmanstraat 17.

Ontdek Joods Tiel

Op de website van Ter Navolging kunt uw gids voor een wandeling door Joods Tiel van voor 1945 vinden. U vindt er ook een fietstocht langs de historische begraafplaatsen die Tiel rijk is. (<https://www.ternavolgingtiel.nl>)

Historische begraafplaatsen

Begraafplaats Ter Navolging doet om 12.00 uur haar hek open. U bent welkom voor de wandeling om drie historische Begraafplaatsen te bezoeken.

Ter Navolging:

Er zijn diverse markante grafmonumenten en tal van monumenten zijn voorzien van een beknopte toelichting.

R.K.-begraafplaats:

Op één van de oudste algemene begraafplaatsen van Nederland, buiten het stadscentrum.

Joodse Begraafplaats:

Deze begraafplaats is vrijwel altijd gesloten, (maar op verzoek te bezoeken) en dateert uit 1872. In het metaheerhuisje een expositie over Joods Tiel van weleer, het Joodse geloof, de mensen achter de Stolpersteine en objecten uit de 18^e en 19^e eeuw.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Onderwijsgeschiedenis in Tiel

Iedereen gaat naar school. Dat was vroeger wel anders. De leerplicht werd in 1900 ingevoerd- maar alleen omdat een tegenstander van zijn paard gevallen was en een ziek kamerlid per rijtuig naar Den Haag gebracht werd. Wat je vader deed, dat werd ook jouw beroep en voor meisjes was er het huishouden. Wie ouders met geld had kon naar de Latijnse School en de universiteit. Tiel heeft een roerige onderwijsgeschiedenis, met een Koorschool bij de St. Walburgkerk, een Latijnse School en pas laat moderne scholen. Kattenkwaad, gluren in de tuin van het Agnietenklooster, een alcoholische rector en de wezen in het Burgerweeshuis. En de gemiste kans op een universiteit. Heel bijzonder was het 'Instituut Hirsch voor Israëlitische Jonge Heeren', een kostschool die ook ver buiten de landsgrenzen bekend was! Een wandeling langs gebouwen die het verhaal van de mensen en het onderwijs Tiel vertellen.

Kleine Willemswaard

Tussen de Waal, het Amsterdam-Rijnkanaal en de Vijverberg en direct naast het centrum en de haven van Tiel ligt de Kleine Willemswaard (voorheen Kleine Willemspolder). Een mooi stukje natuur van 24 hectare, dat vroeger – voordat het kanaal werd gegraven – deel uitmaakte van de grotere Willemspolder. Dit is nu een natuurgebied geworden waar iedereen vrij kan wandelen en waar Schotse hooglanden grazen.

Historische panden

De gids neemt u mee langs panden waarvan een gedeelte ook vrij toegankelijk is. Hij vertelt u meer over bijvoorbeeld het Chasséhuis, de rechtbank en het huis van de familie Hoogenboom.

Met pen en penseel

De wandeling gaat langs de tien historische borden die in het kader van het 120-jarig bestaan van de oudheidkamer zijn geplaatst in de binnenstad.

Fietstocht

Onder leiding van kunsthistoricus Peter Schipper start om 15:00 uur bij de kiosk een fietstocht langs verschillende panden in de wijk Drumpt.

Tielsche Kermiskoek

Bij Bakkerij Van Ooijen wordt de Tielsche Kermiskoek al sinds 1840 gebakken volgens geheim familierecept. Naast biologische roggebloem en Tielse honing bevat de Tielsche Kermiskoek zeven geheime kruiden, die de koek zijn kenmerkende smaak geven. De Kermiskoek wordt volgens traditie geheel ambachtelijk met de hand gemaakt. Nadat de koek gebakken is, moet hij rijpen. Dit rijpingsproces zorgt voor de volle smaak en duurt minimaal zes weken. De traditie van de Kermiskoek is geplaatst op de Nationale Inventaris van het Immaterieel Erfgoed in Nederland. De Nationale Inventaris vloeit voort uit de Nederlandse ratificatie van de UNESCO conventie van het Immaterieel Erfgoed. (www.kermiskoek.nl)

Tijdens de wandelingen komt men langs de bakkerij en zal Gerard van Oijen meer vertellen over dit fenomeen.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Optredens koren

Schola Cantorum

Op begraafplaats Ter Navolging is om 14.00 uur een optreden van het Gregoriaans koor Schola Cantorum onder leiding van Frits Hendrich.

Tiels Madrigaal Koor

In de St. Maartenskerk zingen zij om 13.00 uur en om 15.00 uur in de Ceciliakapel. Het Tiels Madrigaal Koor telt rond de 30 leden. Het koor repeteert elke dinsdag in Zinder. Het koor zingt vooral klassiek repertoire: van renaissance tot romantiek. De polyfone muziek spreekt ons vooral aan. Op de pagina "Repertoire" van www.tielsmadrigaalkoor.nl/ is te zien en te beluisteren wat er zoal is uitgevoerd.

Het koor geeft regelmatig concerten in Tiel en de regio, soms met begeleiding, soms a capella. Het Tiels Madrigaal Koor kijkt er naar uit eindelijk weer voor publiek te kunnen zingen. De afgelopen weken is hard geoefend op een aantal stukken: allemaal kleine meesterwerkjes uit verschillende tijden en landen.

Het Vater unser van Schütz en het Pater noster (Latijnse versie van het Onze Vader) van Albert de Klerk laten goed horen hoe een 17de en een 20st eeuwse componist verschillend omgaan met dezelfde tekst. Wie van de twee klassieker is...?

Om de grote Nederlandse componist Jan Pietersz. Sweelinck te eren, die dit jaar 400 jaar geleden is gestorven, staat er één van zijn kleine psalmbewerkingen op het programma.

3MA'

Om 13.00, 14.30 en 16.00 uur treedt 3MA' op in de Dominicuskerk. Marjon Dobbe (piano, accordeon en zang), Mario van der Linden (gitaar en zang) en Marcel de Vries (gitaar en zang) spelen Nederlands- en Engelstalige liedjes met teksten en melodieën van Mario. De arrangementen en de samenzang ontstaan in gezamenlijkheid. De muziek heeft invloeden o.a. vanuit folk, pop en jazz. Soms klinkt het uitbundig of

humoristisch, soms is het ingetogen en gevoelig. Voor een impressie kunnen geïnteresseerden kijken op <https://www.youtube.com/user/MarioLinden>

Open Monumentendag 2021 Tiel

Programma

Openstelling van de volgende locaties (12.15 uur – 17 uur)

Op bladzijde 23 treft u een kaartje aan waarop de locaties staan aangegeven.

Locatie	Adres	Informatie
Kiosk	Veemarkt	Informatiepunt – Consumpties
St. Maartenskerk	Kerkplein	1964 – Bespeling carillon + oude klokken
De Gerfkamer	Kerkplein 2	1560 – v/m sacristie Maartenskerk
St. Caeciliakapel	Kerkplein 3	1496 tot 16 ^e eeuw – deel klooster
St. Dominicuskerk	St. Walburgkerkpad 3	1940
St. Hyacinthuskapel	Dominicushof 18a	1929 – deel v/m ziekenhuis en klooster
Tuin Ambtmanshuis	Ambtmanstraat	1860 – architect K.G. Zocher
Het Ambtmanshuis	Ambtmanstraat 17	1525 – vroeger woonhuis
Groote Sociëteit	Plein 46	1789 – zetel Sociëteit sinds 1764
Flipje & Streekmuseum	Plein 48 Open vanaf 13.30 uur	Historie van Tiel en Flipjes erfgoed
Ter Navolging	Lingedijk 1	1786 & 1859 – begraafplaats
Joodse begraafplaats	Voor de Kijkuit 7	1827 & 1868 – metaheerhuisje e.d.
R.K. Begraafplaats	J.D. van Leeuwenstraat	o.a. oorlogsmonument
Neeltje Jantje	Vernieuwde loskade	Varend monument
Hendrikus	Vernieuwde loskade	Varend monument

Activiteiten

Wandelingen onder leiding van een gids (verschillende tijdstippen). Er worden zeven verschillende wandelingen georganiseerd. Een ervan gaat door de Kleine Willemswaard, een door de Ambtmanstuin en drie (alle met een verschillend thema) gaan door Tiel. De wandeling op en naar de drie historische begraafplaatsen en de wandeling 'Ontdek Joods Tiel' beginnen bij de Joodse begraafplaats.

Zie de volgende pagina voor details. U kunt u steeds aanmelden aan de start.

Fietstocht langs historische panden in Drumpt onder leiding van kunsthistoricus Peter Schipper. Aanvang 15.00 uur. Inschrijving vooraf aan de start

Concerten door diverse koren en organisten (verschillende tijdstippen) waaronder Schola Cantorum, Tiels Madrigaal Koor, 3MA'

Zie volgende bladzijde voor precieze plaats en tijd.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Schema: Tijden en locatie

Let op: Bij de activiteit "wandelingen" en fietstocht dient u zich in te schrijven op de startlocatie.

Begin-tijd	Eind-tijd	Activiteit	(Start)locatie
11.00	12.30	Wandeling door de kleine Willemswaard	Echteldsedijk
12.00	12.30	Opening	Kerkplein
“	12.30	Carillon bespeling	
12.15		Start en afhalen puzzeltocht voor kinderen beginnen op elk gewenst tijdstip.	Kiosk Veemarkt
“	13.30	Presentatie hand-out & rondleiding	Ter Navolging
12.30	14.45	Wandeling naar en op ‘Drie historische Begraafplaatsen’	Joodse begraafplaats
13.00	13.30	Optreden Madrigaalkoor	Maartenskerk
“	13.30	Optreden 3MA’	Dominicuskerk
“	13.50	Rondleiding over de Joodse begraafplaats	Joodse begraafplaats
“	14.30	Wandeling Kleine Willemswaard	Echteldsedijk
“	14.30	Wandeling ‘Pen en penseel’	Kiosk Veemarkt
“	14.30	Wandeling historische panden	Kiosk Veemarkt
“	14.30	Wandeling onderwijsgeschiedenis van Tiel	Kiosk Veemarkt
“	14.30	Wandeling door de Ambtmanstuin met aandacht voor het parkaanleg en aangeplante bomen.	Ambtmanshuis (max. 8 personen)
14.00	14.20	Optreden Schola Cantorum	Ter Navolging
14.30	15.30	Rondleiding op begraafplaats Ter Navolging	Ter Navolging
“	15.00	Optreden 3 MA’	Dominicuskerk
14.45	16.00	Wandeling ‘Ontdek Joods Tiel’ o.a. langs de Stolpersteine	Joodse begraafplaats
15.00	15.30	Optreden Madrigaalkoor	Ceciliakapel
“	16.00	Rondleiding over de Joodse begraafplaats	Joodse begraafplaats
“	16.00	Wandeling ‘pen en penseel’	Kiosk Veemarkt
“	16.00	Wandeling onderwijsgeschiedenis van Tiel	Kiosk Veemarkt
“	16.00	Wandeling door de Ambtmanstuin met aandacht voor het parkaanleg en aangeplante bomen	Ambtmanshuis (max. 8 personen)
“	16.00	Rondje Drumpt per fiets	Kiosk Veemarkt
16.00	17.00	Rondleiding over begraafplaats Ter Navolging	Ter Navolging
“	16.30	Optreden 3MA’	Dominicus kerk
“	16.30	Aanbieding bijdrage Oudheidheidkamer aan de stichting Neeltje Jantje	Vernieuwde loskade
17.00		Einde	

Open Monumentendag 2021 Tiel

De monumenten

Kiosk aan de Veemarkt

Ooit het VVV-kantoor van Tiel naast de bushalte. Het gebouwtje uit 1952 is, gelukkig, gered van de sloop door Waardevol Tiel en de Vereniging Oudheidkamer. Zaterdag 30 mei 2020 vond de officiële opening plaats. Onder toezicht van Corrie Op 't Hof, de nieuwe uitbaatster, verrichte Arnoud Reijnen van Stichting Stadsherstel Tiel de officiële openingshandeling.

“Corry's, Coffee Corner and more”.

St. Maartenskerk

Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat de Sint Maartenskerk vele malen is verbouwd, vergroot en opnieuw gebouwd. Men spreekt daarom wel van de ‘tien gedaanten van de Maartenskerk’. De oudste dateert vermoedelijk uit de 10^e eeuw. Veel gegevens van de bouwgeschiedenis in de 15de en 16de eeuw zijn bekend door vermelding in de jaarkronieken van de zogenaamde “Chronicon Tielense”.

In 1431 start de bouw van een nieuwe toren. Nadat bleek dat de toren onvoldoende was gefundeerd werd deze weer afgebroken en begint de bouw van een nieuwe toren met een hoge, houten spits.

Aan het einde van de 15de eeuw bereikt de kerk haar grootste omvang. Of de geplande kruisbasiliek met aan de noordzijde één en aan de zuidzijde twee zijbeuken ooit geheel is voltooid is niet geheel duidelijk. De oorspronkelijke contouren van het transept en het koor zijn weergegeven in de bestrating.

In 1580 komt de kerk in het bezit van de Hervormden als Tiel overgaat tot de Reformatie. De kerk werd herhaaldelijk getroffen door stormen. Eind 17e eeuw treedt een periode van verval in. In 1785 worden in de resten van het koor een paardenstal gebouwd voor de huzaren.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Bij de bevrijding in 1945 raakt de kerk zwaar beschadigd door beschietingen vanaf de overzijde van de Waal. Het herstel van het interieur, de kap van de kerk en de bovenzijde van toren is in 1964 afgerond. Ook vrijwel het gehele carillon dateert uit de jaren '60 van de vorige eeuw. Enkele oudere klokken staan op de begane grond in de kerk.

Van de groots opgezette, doch nimmer voltooide laatgotische kruiskerk zijn bewaard gebleven het oorspronkelijke pseudobasilicale, later aan de zuidzijde van bovenvensters voorziene schip, gebouwd van 1420 tot omstreeks 1430. Het bestaat

uit een met een houten tongewelf overdekte middenbeuk op achthoekige, bakstenen pijlers, een noorderzijbeuk en een omstreeks 1450 verdubbelde zuidelijke zijbeuk.

Over de zijbeuken stergewelven. In het westelijke deel van de zijbeuk een in 1554 gebouwde doopkapel met kruisribgewelven op natuurstenen zuiltjes met versierde schachten. Boven de doopkapel een met een stergewelf gedekte librije. Bij de noorderzijbeuk vindt u een portaal met puntgevel en spitsbogige ingang, afgesloten door een hek met bekronend tekstbord in gesneden Lodewijk XIV-omlijsting, midden 18e eeuw. Het herstel van de zware oorlogsschade is gereedgekomen in 1966. Tot de inventaris behoren 12 panelen uit het midden van de 16^e eeuw, met medaillons waarin heiligen, omgeven door lofwerk. Zes van deze panelen zijn aangebracht tegen de kuip van de in oude stijl vervaardigde preekstoel. Orgel met hoofdwerk, bovenwerk en vrij pedaal, in 1854 gemaakt door C.G.F. Witte voor de Nieuwkerk te Dordrecht werd in 1962 gerestaureerd en overgeplaatst naar Tiel.

De Gerfkamer

Ten zuidoosten van de St. Maartenskerk bevindt zich de Gerfkamer.

Oorspronkelijk sloot het gebouw aan bij het in 1560 door Mr Cornelis Frederiks begonnen koor en dwarsschip, welke onderdelen na 1731 zijn afgebroken. Het is een rechthoekig gebouw met zadeldak tussen puntgevels en een traptoren in de zuidwesthoek. Inwendig treft men over de beneden- en bovenverdieping kruisribgewelven. Op de verdieping is een eikenhouten schouw, anno 1712, met een schoorsteenstuk omgeven door wapens.

De Gerfkamer was de plaats waar de priesters zich omkleedden voor de mis. Na de reformatie was het lang de zetel van de diaconie, het armenbestuur. Dat komt ook tot uiting op het schilderij op de eerste verdieping, waar een arme man, nederig met de hoed in de hand, een aalmoes krijgt van een gezeten bestuurder. De diaconie heeft het pand verkocht.

Open Monumentendag 2021 Tiel

St. Caeciliakapel

Het laatgotische kerkje was vroeger de kapel van het Caeciliaklooster van Regularissen of Augustinessen. Het gebouw is voor het eerst terug te vinden in een overeenkomst uit het jaar 1494 tussen Nicolaas van Teefelen, de pastoor van Tiel, en de bewoonsters van het klooster. De vrouwen in deze religieuze woongemeenschap woonden hier voorheen zonder kloostergeloften af te leggen, maar hadden gekozen voor een vorm van besloten kloosterleven, waardoor zij vrijgesteld waren van het bezoek aan de erediensten in de parochiekerk.

Het schip van de kapel dateert uit die tijd. Het koor is in de 16de eeuw vernieuwd. Het heeft een opvallende natuurstenen goot en een netgewelf met afhangende sluitstenen.

Toen Tiel in 1578 overging naar de hervormden, vervielen alle eigendommen van het klooster aan de Magistraat. Het kloostergebouw was in 1606 reeds in zo slechte toestand, dat men herstellen niet meer rendabel vond. Met uitzondering van de kapel werd het klooster voor 1621 gesloopt. De kloosterkapel werd in 1633 ingericht voor de hervormde eredienst. Op 26 september 1634 werd de eerste kerkdienst gehouden. In 1809 stond de stad het gebouw af aan de Nederlands Hervormde Gemeente, op voorwaarde dat de Lutherse gemeente hierin tegen een kleine vergoeding ook haar kerkdiensten zou mogen blijven houden.

Omdat het gebouw tijdens de Tweede Wereldoorlog beschadigd werd, kwam de Evangelisch-Lutherse Gemeente na de oorlog een tijdje elders samen, tot het kerkje in 1949 gerestaureerd werd.

St. Dominicuskerk

De Dominicuskerk ligt aan het St. Walburgkerkpad in het centrum van Tiel en is gebouwd in 1939-1940. De kerk staat op de locatie waar de voormalige kerk uit 1861, eveneens Sint-Dominicus genaamd, op 8 juli 1938 door brand werd verwoest. Op de plaats van de huidige kerk bevond zich tot 1860 een zogenaamde schuilkerk. Omdat sinds de hervorming in Tiel de protestanten de overhand hadden, beleden de Katholieke inwoners hun geloof in van buitenaf niet als zodanig herkenbare kerkgebouwen zoals bijvoorbeeld het nabijgelegen Chasséhuis. In de loop der jaren werden de onderlinge verhoudingen tussen verschillende geloofsstromingen toleranter.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Mede hierdoor en door de krapte in de oude schuilkerk, werd er in 1860 een nieuwe kerk gebouwd. Vermoedelijk door onvoorzichtige schilders brak er gedurende de heilige mis van vrijdag 8 juli 1938 brand uit. Binnen enkele uren kon het gehele kerkgebouw als verloren worden beschouwd. In de periode 1939-1940 is de huidige Dominicuskerk gebouwd naar een ontwerp van J.J.M. van Halteren een Christocentrische kerk in traditionalistische stijl.

In 1945 kwam Tiel voorafgaand aan de bevrijding onder zwaar vuur te liggen door beschietingen van de overzijde van de Waal. Hierbij werd de kerktoeren zwaar beschadigd. Door gebrek aan goede bouwmaterialen tijdens het herstel van de toeren, is de kwaliteit van de dakbedekking en afwatering altijd matig gebleven. In 2010 is een grootscheepse renovatie uitgevoerd waarbij het dak, de afwatering, scheuren in de gewelven en diverse houten onderdelen van de kerk zijn vervangen of hersteld. De renovatie is in december 2010 afgerond.

Kerk en pastorie maken deel uit van een historisch gegroeid katholiek complex in de noordwestelijke hoek van het Tielse stadscentrum, thans verder nog bestaande uit een zusterklooster met kapel, een voormalig ziekenhuis en een school. In een perk tussen de kerk en de pastorie staat een heilig hartbeeld, afkomstig van het voorplein van het ziekenhuis. De geschiedenis van het katholieke complex gaat terug tot de reformatie, toen zich hier een schuilkerk bevond. Voor 1580 werd dit gedeelte van de binnenstad gedomineerd door het complex van de St. Walburgkerk, een kapittelkerk van 9e-eeuwse oorsprong. De zielzorg onder Rooms-Katholieken in Tiel is sinds de reformatie altijd in handen geweest van Dominicanen en tot 1997 is de kerk bediend door zes paters, die in de pastorie woonden.

Het figuratieve glas-in-lood van de kerk is van de hand van Alex Asperslagh (1901-1984). De thema's van de vensters sluiten aan bij de orden van de zusters en de paters die aan de kerk verbonden waren. De inrichting met beelden en kruisweg is grotendeels naoorlogs, evenals de orgels.

De kerk en pastorie bevinden zich in vrijwel ongewijzigde staat. Na het Tweede Vaticaans concilie is in de kerk het liturgisch centrum versoberd en het altaar naar voren geplaatst. Sinds 1997 wordt de pastorie als parochiecentrum gebruikt.

Open Monumentendag 2021 Tiel

St. Hyacinthuskapel

Hyacinthus was een van de eerste dominicanen, heilig verklaard in 1594 en patroonheilige van Polen. Tiel was lang een dominicanenstatie.

De in het Walburgkwartier gelegen Hyacinthuskapel, die vroeger hoorde bij het Andreasziekenhuis en het Hyacinthusklooster, is een aantal jaren geleden door SCW gerestaureerd. De Hyacinthus Kapel werd in 1929 gebouwd en vervolgens ingewijd door pastoor Orie en toegewijd aan het Heilig Hart van

Jezus. Woningbouwvereniging SCW, thans eigenaar van het complex, besloot om de mooie kapel te behouden als cultureel erfgoed voor Tiel en haar inwoners. De kapel is een kenmerkend en karakteristiek gebouw in het Walburgkwartier. De ruimte kan al langer worden gehuurd voor passende maatschappelijke en sociaal-culturele activiteiten.

Het Ambtmanshuis

Het Ambtmanshuis was de residentie van de ambtman, de vertegenwoordiger van de hertog van Gelre. Dat was een gekocht ambt, een combinatie van dijkgraaf, gouverneur en rechter. De ambtmannen waren lokaal machtige en aanzienlijke mannen. Het complex met tuin, theekoepel, koetshuis en het Ambtmanshuis is tussen de 16^e en 19^e eeuw tot stand gekomen en is nu de zetel van het college van B. en W. van Tiel en trouwlocatie

De tuin, koetshuis en theekoepel

De tuin is tussen 1855 en 1860 aangelegd en van alle stadstuinen van aanzienlijke huizen in de binnenstad het meest origineel gebleven. Vermoedelijk is de opdracht voor de aanleg van de tuin verleend aan de tuinarchitect Karel Georg Zocher. (1792-1863). De opdrachtgever was Jhr. P.A. Reuchlin, de toenmalige eigenaar van het Ambtmanshuis. Zocher ontwierp in Tiel ook het walplantsoen (1838 en 1845) alsmede de herinrichting van de begraafplaats Ter Navolging (1840). De tuin is aangelegd in de landschapsstijl. Binnen de aanleg zijn enkele zichtassen gecreëerd. De tuin bezit nog altijd de oorspronkelijke afmetingen en aanleg maar is omgeven door een recent hekwerk. Aan de zijde van de 1e Achterstraat ligt het koetshuis, achterin de tuin, aan de zijde van de Achterweg, staat op een lichte verhoging de theekoepel.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Het huis

Het gebouw bestaat uit:

A: Twee parallel lopende vleugels, evenwijdig aan de Ambtmanstraat, gebouwd voor de Ambtman Adriaan van Bueren in 1525-1527. De vleugels dragen zadeldaken, aan de westzijde afgesloten door puntgevels; aan de oostzijde, die tevens de voorkant is, door topgevels met ingezwenkte zijanten en bakstenen frontons. De lange gevels hebben houten kroonlijsten; in de noordgevel getoogde 18e eeuwse vensters, die evenals alle andere vensters zesdelige schuiframen bezitten.

B: Op de zuid-oosthoek een aanbouw onder een zadeldak tussen puntgevels en met in de oostgevel vensters met kruiskozijsen en luiken, evenals de vierkante toren tegen de noordgevel daterend uit 1562-'63. De toren heeft kleine vensters in gebeeldhouwde renaissanceomlijstingen en een ingesnoerde spits met bekroning.

C: Op de noord-oosthoek, naast de toren een aanbouw met gebogen voorgevel, afgedekt door een houten kroonlijst en een schilddak dragend, begin 18e eeuw. Inwendig heeft het onderkelderde gebouw op de verdieping een zaal met moerbalken op peerkraalsleutelstukken, bij de restauratie naar een nog bewaard authentiek exemplaar gekopieerd. In deze zaal voorts een schouw van eikenhout, tweede helft 17e eeuw. Voorhal met stucwerk in Lodewijk XV-vormen door Rieff en twee kamers met stucplafonds in dezelfde stijl. Voorts een Lodewijk XIV-schouw; twee dessus-de-portes, eerste kwart 18e eeuw; een keukenschouw en gesneden keukenkast, eerste kwart 18e eeuw; alsmede een kamer met schouw en stucplafond uit het midden der 19e eeuw. Langs de Ambtmanstraat en een gedeelte van de Achterweg een smeedijzeren hek met gemetselde hekpijlers, waarop Lodewijk XIV-bekroningen. Voor de hekpijlers aan de Ambtmanstraat twee kanonslopen als schampalen.

Roemruchte bewoners

Claes Vijgh. Hij was de oudste zoon van de burggraaf Dirk Vijgh van Nijmegen en Sieberta Pieck. Omdat zijn vader gefraudeerd had verhuisde Claes Vijgh op jonge leeftijd naar Tiel. In 1530 trouwde hij met de weduwe van ambtman Adriaen van Buren en nadien Anna van Gelre. Zij was een bastaarddochter van Karel van Egmont, hertog van Gelre. In 1538 volgde hij Joost van Swieten na diens ontslag op als ambtman en dijkgraaf van Neder-Betuwe. De ridderschap van Neder-Betuwe weigerde Vijgh als nieuwe ambtman te beëdigen. Eerst na herhaald bevelen door de hertog ging de ridderschap over tot beëdiging van Claes Vijgh.

Claes Vijgh werd eveneens als richter in Neder-Betuwe aangesteld, en in hetzelfde jaar als richter van Tiel en Zandwijk. Hij kreeg de ambten tegen 6000 gouden carolusgulden in pand, wat zijn machtspositie versterkte. Vijgh speelde een dubbelzinnige rol. Hij bleef ambtman onder het Spaanse bestuur maar had wel een vrijgeleide van Oranje. Hij kocht de heerlijkheden Tuil en Aldenhagen in Zoelen. Door de pandneming van zijn ambten en zijn bezit aan grond en heerlijkheden stond hij in groot sociaal aanzien. Het was vooral de combinatie van bestuurlijke, juridische en economische macht, geconcentreerd binnen een geografisch vrij klein gebied, die hem zijn sterke positie verschafte. Dat nam niet weg dat hij voortdurend ruzie maakte met de overheid.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Diederik Vijgh. Hij was de tweede zoon van Claes en Anna bastaarddochter van Gelre (overleden 1568), ook wel Anna van Egmond genoemd. Hij trouwde in 1566 met Heilwig van Rossem. Hun oudste zoon was Karel Vijgh raadsheer in het Hof van Gelre.

Hij was vanaf 1556 schepen, vanaf 1557 substituut richter namens zijn vader, en vanaf 1559 substituut-schout van Tiel. In 1560 werd hij uit zijn ambt ontheven en gevangengezet, in 1566 in zijn ambt hersteld. In 1573 was hij namens prins Willem van Oranje commandant van Buren. In 1577 benoemde de prins hem tot gouverneur van Zaltbommel waarheen hij gevlucht was toen Buren in Spaanse handen viel. In 1577 trad hij in Bommel op als ambtman. Hij kreeg de bijnaam koning van Tiel nadat hij in 1577 zijn gronden op de Spanjaarden heroverde en kasteel Soelen herbouwde. In 1578 of al eerder werd hij ambtman, dijkgraaf en richter van de Neder-Betuwe, richter van Zandwijk. 15 september 1578 werd hij beëdigd als scholtis van Tiel. In 1579 kreeg hij opdracht van Jan van Nassau 113 soldaten aan te nemen om Tiel. Op 12 juni 1579 werd hij door Jan van Nassau, stadhouder van Gelderland, aangesteld als commandant of gouverneur van de stad Tiel. Vijgh bezat ook een oorlogsschip dat in de oorlog tegen Spanje werd gebruikt, *de Tielse Ram*. Bij de ingang van de tuin van het Ambtmanshuis staan nog twee kanonnen die Vijgh geleend had van het stadsbestuur om ze te gebruiken zijn oorlogsbodem. Hij was een eigenzinnig man, die onafhankelijk trachtte te blijven. Evenals zijn broers Johan en Adriaan was hij vanaf het begin van de opstand tegen de Spanjaarden medestander van Oranje.

De moord in het Ambtmanshuis

In 1761 werd in het Ambtmanshuis de rechter Dirck Louis van Brakel vermoord door zijn schoonzoon, Izaak van Delen, heer van het Wamelse Schoonenberg. Dit na een nacht van stevig doordrinken. Daarop volgde een doodvonnis. Izaak wist te ontsnappen en vluchtte naar Kessel dat onder de hertog van Kleef viel en die weigerde uitlevering. Izaak werd tien jaar later doodgeschoten door een jachtopziener die hem voor een stroper aanzag.

Jhr. P.A. Reuchlin

Van 1750 tot 1937 was het pand veelal in het bezit van particulieren, onder andere van verschillende Tielse burgemeesters. In 1825 kwam het voor f. 9000 in bezit van jhr. P.A. Reuchlin die er een katoenspinnerij en later het hoofdkantoor van de Nederlandsche Maatschappij van Brandverzekering vestigde. Reuchlin was de betovergrootvader van actrice Mary Dresselhuys, die in haar jeugd vaak in het Ambtmanshuis logeerde. Een portret van haar hing lange tijd in de hal.

Open Monumentendag 2021 Tiel

De Groote Sociëteit/ Flipje- en Streekmuseum

De Groote Sociëteit is een vereniging van ongeveer 135 heren. De Sociëteit is opgericht op 27 maart 1764. In deze periode ontstonden sociëteiten in veel Nederlandse steden. Van sommige sociëteiten voert de geschiedenis terug tot de achttiende eeuw, maar de Groote Sociëteit in Tiel heeft als enige in Nederland nog haar oorspronkelijke oprichtingsakte. Zij is de oudste nog bestaande Sociëteit van ons land. Het gebouw stamt uit 1789.

De Sociëteit werd opgericht om kennis te nemen van de diverse dagbladen en om daarover in besloten kring te

kunnen discussiëren. Zij wilde uitdrukkelijk niet politiek zijn, maar kende in de jaren 1785-1787 ook wel discussies tussen de patriotten en de prinsgezinden. Na de Bataafse Revolutie werd de Sociëteit in 1798 voor korte tijd verboden, maar na drie maanden ging zij weer open.

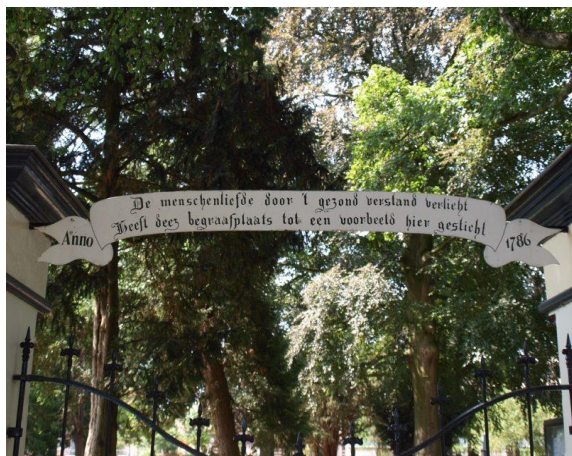
In 1789 liet de het bestuur van de Sociëteit aan de Waal een groot pand bouwen. Tijdens het beleg van Tiel in 1795 belandde een Franse kanonskogel in het gebouw die nog altijd bewaard wordt. Bijzonder voor Tiel is dat de Groote Sociëteit de Tweede Wereldoorlog overleefd heeft. De Waterpoort (oorspronkelijk uit 1648, herbouwd in 1979) is immers door de Duitsers in 1944 opgeblazen en vanaf de overzijde van de Waal zijn de gevechten en beschietingen aanzienlijk geweest. Het gebouw kwam er natuurlijk niet ongeschonden uit maar stond, wonderwel, nog wel overeind en is na restauraties toch nog aardig in originele staat gebleven.

De Groote Sociëteit betrok tussen 1900 en 1930 haar leden vooral uit de rechterlijke macht ter plaatse. Toen de arrondissementsrechtbank in Tiel werd opgeheven, zag de men zich dan ook gedwongen tot een fusie met de Tielse Buitensociëteit Bellevue (1936), waarvan veel ondernemers lid waren. Op vrijdag 28 maart 2014 ontving de Sociëteit ter gelegenheid van haar 250-jarig bestaan de Koninklijke Erepenning uit handen van burgemeester Beenakker.

Naast de wekelijkse bijeenkomsten heeft de Groote Sociëteit enkele oude tradities. Op de vrijdag het dichtst bij 27 maart wordt jaarlijks de dies natalis (= verjaardag van een organisatie) gevierd. In oktober kent men ter gelegenheid van de Tielse kermis de zogenoemde *palingborrel*. Lidmaatschap is echter nog immer voorbehouden aan heren en men kan alleen lid van de Sociëteit worden na daartoe uitgenodigd te zijn. In de Groote Sociëteit worden nog altijd de wekelijkse bijeenkomsten door heren gehouden, maar het pand is geen eigendom van de Sociëteit meer. De heren gebruiken de zaal met balkon. In het overige deel is nu het Flipje- en Streekmuseum Tiel gevestigd.

Open Monumentendag 2021 Tiel

De begraafplaats Ter Navolging

Deze begraafplaats is gesticht in 1786 en gelegen aan de Lingedijk. Hij is de oudste nieuw aangelegde begraafplaats in Nederland die buiten de stadsmuren werd aangelegd. Ter Navolging is een rijksmonument. Nadat enkele decennia geen nieuwe graven werden uitgegeven, is Ter Navolging in 2015 weer in gebruik genomen voor as verstrooiingen en begrafenissen. Zo vond de bekende journalist Huub van Heiningen hier zijn laatste rustplaats.

In 1785 nam de Tielse jurist en belastingontvanger Johannes Diederik van Leeuwen deel aan een uitgeschreven prijsvraag van het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen. Men zocht een oplossing voor de problemen die men ervoer bij het begraven binnen de kerk en de stadsgrenzen. In de tweede helft van de 18e eeuw werd het aloude gebruik van begraven in de kerk of in de steden steeds kritischer bekeken. De vieze geuren die dit veroorzaakte binnen het kerkgebouw werden verondersteld de oorzaak te zijn van allerlei ziektes. Van Leeuwen stelde in zijn inzending voor, een begraafplaats geheel buiten te stadsmuren in te richten, een voor die tijd zeer vernieuwend idee. Met zijn betoog verdiende hij de 'Gouden Eerprys'

Zicht op de graven

Op 6 september 1785 richtte hij, met het oog op een verdere uitvoering van dit plan, het Begraafgenootschap Ter Navolging op. Het verzoek om een begraafplaats buiten te stad te mogen aanleggen werd op 9 november 1785 aan de magistraat van Tiel gericht. De magistraat reageerde op 29 maart 1786 positief op dit voorstel, waarna het genootschap op 5 mei 1786 aan de Culemborgse Zandweg (de huidige Stationsweg) een terrein aankocht en inrichtte als begraafplaats. Op 30 december 1786 werd Wilhelmina Claszen als eerste op dit nieuwe terrein begraven.

De begraafplaats draagt sinds de opening in 1786 de naam 'Ter Navolging'. Boven de toegangspoort staat de spreuk: 'De menschenliefde door 't gezond verstand verlicht, heeft dees begraafplaats tot een voorbeeld hier gesticht.'

Dankzij de inzet van onder meer Carla Daalderop is er een stichting 'Ter Navolging' opgericht die de begraafplaats beheert en onderhoudt. De stichting ontving daarvoor in 2018 "de Gouden Terebinth" een onderscheiding voor de inzet voor historische begraafplaatsen en de Erfgoedprijs van de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken.

Open Monumentendag 2021 Tiel

De Joodse begraafplaats

De begraafplaats, is een rijksmonument. De stichting Ter Navolging zet zich ook actief in voor het behoud en beheer van de Joodse begraafplaats.

De begraafplaats wordt omschreven als van architectuurhistorische, stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarde: een gaaf en goed voorbeeld van een begraafplaats waarin de typische kenmerken van een negentiende-eeuwse Joodse begraafplaats herkenbaar zijn, zoals een eenvoudig omsloten grafveld met zerken in rijen.

De joodse gemeente van Tiel was in de eerste helft van de negentiende eeuw een van de grootste van Gelderland. Tot 1828 werden Tielse joden begraven in Buren. In 1827 werd grond voor een begraafplaats gekocht in Santwijck. In 1868 werd deze uitgebreid met een tweede grafveld opzij van eerste, werd de toegang verplaatst naar *Voor de Uitkijk* en werd een nieuw metaheerhuisje (reinigingshuisje) gebouwd.

In de jaren 1940 – 1945 is ca. 30% van de Tielse joodse gemeenschap weggevoerd en vermoord in kampen. Een verhoudingsgewijs hoog aantal Joodse inwoners kon tijdig een onderduikadres vinden dankzij moedig handelen van politiecommissaris De Jong en een aantal Tielse huisartsen. In 1950 werd achter het metaheerhuisje een monument opgericht met de namen van de 29 leden van Tielse Joodse Gemeente die slachtoffer werden van de Sjoa (Holocaust).

De Rooms-Katholieke begraafplaats

In 1836 krijgt Tiel een aparte Rooms Katholieke begraafplaats op Zandwijk, in de huidige J.D. van Leeuwenstraat. In de periode daarvoor werden katholieken begraven op Ter Navolging aan de Lingedijk 1, in een gewijd gedeelte. Op het kerkhof staat een bakstenen kapel met spitsbogenvensters en de recent gerestaureerde originele glas-in-loodramen. Een gedenksteen in de buitenmuur van de kapel herinnert aan de gevers van de grond: “N.V. den heuvel en Johanna van Baten, zijne huisvrouw, zijn de gulle gevers van dezen grond.” De begraafplaats heeft nog een eigen huisnummer (!)

Een onlangs opgeknapt fraai ijzeren hekwerk siert de ingang van de begraafplaats. Boven de poort de tekst: “Zalig zijn de dooden die in den Heere sterven”. Het hek is afkomstig van het opgeheven kerkhof van Zandwijk aan de Grote Brugse Grintweg, de toegangspoort is afkomstig uit Varik.

Op de begraafplaats een oorlogsmonument waaronder 14 burgers uit Wamel liggen begraven die door de bezetter op 22 september 1944 als vergelding zijn gefusilleerd tegen de muur in de dijk aan de Waalkade (het monument van de 14-gefusilleerden).

Open Monumentendag 2021 Tiel

Sinds de stichting van het kerkhof in 1836 heeft er geen uitbreiding van het terrein plaatsgevonden. Dat betekent dat er in de loop der tijd flink geruimd is. Oude en nieuwe grafmonumenten wisselen elkaar dan ook af. Getracht wordt grafmonumenten van cultuur-historische waarde zoveel mogelijk te laten staan. Ook het originele baarhuisje is bewaard gebleven en doet thans dienst als magazijn. Tijdens de Open Monumentendag is de kapel open en is de beheerder aanwezig.

Monumentale schepen

Neeltje Jantje

Neeltje Jantje is één van de laatst overgebleven waalschokkers in Nederland.

Een waalschokker is een schip waarmee tot ongeveer het midden van de 20e eeuw op de Maas, Waal en Boven-Rijn werd gevisd op zalm en paling. Door de ontwikkeling van meer moderne vangsttechnieken en de achteruitgang van de visstand in de grote rivieren verdwenen de

Waalschokkers langzaam maar zeker uit beeld.

In juli 2012 heeft de Sectie Varende Monumenten van de Federatie Oud-Nederlandse Vaartuigen (FONV) besloten dat de "Neeltje Jantje" voldoet aan de criteria die aan een Varende Monument worden gesteld. Het schip is daarom in de A-categorie ingeschreven in het Nationaal Register Varende Monumenten en mag de wimpel "Varende Monument" voeren.

Hendrikus

De motorveerboot Hendrikus is in 1959 gebouwd door de werf J. van der Molen in Zaandam. Uit documenten van het kadaster is ons gebleken dat in 1965 op het schip een hypotheek is verstrekt aan de vof Veerdiensten J. & A.M. Vos te Alblasterdam om daar ingezet te worden als veerpont. Het schip had toen al de naam Hendrikus en Tiel was in 1965 nog op geen enkele manier in beeld. In 1985 werd de toenmalige veerpont voor auto's tussen Tiel en Wamel vervangen door de Hendrikus als fiets- en voetgangers veerpont. Na een huurperiode van ruim drie maanden werd op 12 februari 1986 de Hendrikus gekocht door de gemeente Tiel. Eind 2015 is de Hendrikus vervangen door de nieuwe kleinere veerpont Pomona. Februari 2019 is de Hendrikus grondig opgeknapt om tijdelijke te varen als veerpont in Antwerpen. Sinds 3 januari 2020 is de Hendrikus weer terug in Tiel en zullen er nog diverse aanpassingen gedaan dienen te worden om dit geweldige stoere schip te kunnen gebruiken voor dagrecreatie.

Open Monumentendag 2021 Tiel

Dit boekje is mede tot stand gekomen met steun van:

Kaart

